

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 1, 2015 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 331.1:631.11

*І. Б. Яців,
д. е. н., доцент, в. о. професора кафедри статистики та аналізу,
Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни*

СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

*I. B. Yatsiv,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Acting professor of department of statistic and analysis, Lviv National Agrarian University, Dublyany*

SOCIAL EFFECTIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглянуто особливості формування соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано рівень та тенденції окремих показників їх соціальної ефективності. Показана відсутність тісного зв'язку між економічною ефективністю сільськогосподарських підприємств та їх витратами на оплату праці. Рівень соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств значно поступається середньому по підприємствах України. Запропоновано включити до індикаторів соціальної ефективності витрати сільськогосподарських підприємств на оренду земельних паїв. Визначено можливості сільськогосподарських підприємств підвищити рівень оплати праці.

The features of forming of agricultural enterprises social efficiency are considered in the article. The level and tendencies of its social efficiency separate indexes are analyzed. The absence of close connection between economic efficiency of agricultural enterprises and their expenses on wages is shown. The level of agricultural enterprises social efficiency considerably concedes to middle on the enterprises of Ukraine. It is suggested to plug expense on the landed shares lease in the indicators of agricultural enterprises social efficiency. The possibilities for wages increase in agricultural enterprises are certain.

Keywords: *agricultural enterprise, social efficiency social effectiveness, wages, land lease, expense, conditions of labour.*

Ключові слова: *сільськогосподарське підприємство, соціальна ефективність, оплата праці, оренда землі, витрати, умови праці.*

Постановка проблеми

Кожне підприємство створюється з метою задоволення економічних інтересів його власників. Втіленням цих інтересів традиційно вважають отримуваний суб'єктом господарювання прибуток. Та результати функціонування підприємства визначаються не тільки обсягами отриманого фінансового результату (доходу, прибутку), а й його розподілом. Під час розподілу доходу повинні враховуватися й особисті інтереси (потреби, запити) осіб, котрі забезпечують функціонування підприємства, насамперед його працівників. У рівні задоволення цих запитів відображаються соціальні результати функціонування підприємства, на основі яких формується його соціальна ефективність.

Низький рівень життя переважної більшості населення нашої країни пов'язується з недостатньою соціальною ефективністю підприємств, які нездатні чи не бажають виділяти вагомі фінансові ресурси на задоволення потреб своїх працівників, а відтак – і членів їх сімей. Конфлікт інтересів власника (керівника) підприємства і найнятих ним працівників характерний і для сільського господарства. Існують небезпідставні нарікання на неготовність і неспроможність багатьох підприємств галузі формувати дієвий соціальний захист своїх працівників, вирішувати інші проблеми соціального характеру. За висловом В.С. Дієсперова, економічна ефективність і соціальна спрямованість сільськогосподарських підприємств залишаються суперечливими альтернативами [3, с. 6]. Тому дослідження питань, пов'язаних із соціальною ефективністю функціонування цих підприємств, відзначається високою актуальністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Ефективність сільськогосподарських підприємств досліджується багатьма вітчизняними економістами. Певну увагу в своїх дослідженнях вони приділяють і формуванню соціальної ефективності підприємств галузі. Серед праць з цієї тематики виділимо ґрунтовний доробок В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, В.С. Дієсперова, А.М. Колода, С.М. Онисько, Д.К. Семенди, інших авторів. Ними сформульовані пропозиції щодо критеріїв оцінки соціальної ефективності, засад її підвищення. Наголошується на органічному поєднанні економічної та соціальної ефективності в діяльності підприємств, між якими повинна підтримуватися певна взаємозалежність [5, с. 239; 10, с. 31]. Водночас слід погодитися з твердженням, що при розрахунку ефективності функціонування аграрних підприємств визначається і враховується здебільшого економічна складова, а соціальній приділяється переважно невелика увага [2, с. 13].

Дослідники вказують на методичні труднощі, пов'язані з вимірюванням соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств [1, с. 27; 3, с. 62; 10, с. 36]. Особлива увага серед відповідних індикаторів приділяється оплаті праці [6], однак показників, що її характеризують, недостатньо для повного відображення соціальних результатів функціонування сільськогосподарських підприємств. Це вимагає продовження відповідних досліджень з урахуванням процесів, що відбуваються в аграрному секторі економіки.

Постановка завдання

Метою даного дослідження є з'ясування особливостей формування соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств та визначення перспектив її підвищення.

Виклад основного матеріалу

Соціальна ефективність характеризує відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам, умовам життя людей, пов'язана з їх достатком, безпекою. Вона формується і, відповідно, вивчається на різних рівнях – національному (загальнодержавному), регіональному (муніципальному), локальному або мікрорівні (підприємства). Саме на рівні окремих підприємств закладаються відносини, які в кінцевому підсумку визначають рівень життя основної маси населення.

Соціальна ефективність на мікрорівні відображає ступінь задоволення потреб колективу підприємства, його працівників у соціальних благах – засобах і умовах життєзабезпечення [1, с. 26; 4, с. 339]. Визначається вона двома ключовими обставинами – економічною ефективністю функціонування підприємства, від якої залежить обсяг отриманих ним доходів, та розподілом цих доходів, тобто їх часткою, що спрямовується на задоволення соціальних потреб працівників.

При встановленні соціальної ефективності підприємства насамперед беруть до уваги рівень оплати праці його працівників. До індикаторів соціальної

ефективності слід віднести й інші його видатки на соціальні потреби трудового колективу – на повну чи часткову оплату пугівок до лікувально-оздоровчих закладів, пільги членам сімей працівників, дотації закладам харчування, утримання об'єктів соціальної інфраструктури, що знаходяться на балансі підприємства, тощо [1, с. 27; 4, с. 340; 9, с. 128; 10, с. 36]. Йдеться про певні привілеї, винагороди, соціальні гарантії, які підпадають під визначення соціального пакета. До видатків підприємства, рівень яких повинен враховуватися при оцінці його соціальної ефективності, відносяться й витрати на створення безпечних умов праці, підвищення рівня кваліфікації працівників. В основному такі видатки відносяться до категорії обов'язкових, однак надто поширеною є практика їх формування за залишковим принципом.

Усі зазначені критерії можуть бути використані для оцінки рівня соціальної ефективності окремого сільськогосподарського підприємства. Для отримання узагальненої інформації про рівень цієї ефективності в галузі загалом, зважаючи на доступну інформацію, основну увагу доводиться звертати на рівень оплати праці. Зокрема встановлюють її рівень понад встановлений державною мінімальний рівень заробітної плати, частку оплати праці у структурі собівартості продукції.

Рівень оплати праці в сільськогосподарських підприємствах залишається одним із найнижчих серед галузей і сфер національного господарства. У 2013 році середньомісячна заробітна плата, нарахована працівникам сільськогосподарських підприємств, становила 2270 грн, або 69,5% від середнього по країні показника [8, с. 174], причому оплата однієї людино-години в цих підприємствах сягала всього 67,3% від середнього по Україні. Порівняно з 2010 роком рівень заробітної плати в галузі збільшився на 59%, але його відношення до середнього по Україні – всього на 5,6 пункта. У 2010 році вона перевищувала мінімальну зарплату в Україні на 60%, у 2013 – на 86%, у 2014 році за попередніми даними – удвічі. Отже, позитивні зміни в системі соціального захисту працівників сільськогосподарських підприємств помітні, одна їх не можна вважати достатньо вагомими.

Серед недоліків у системі оплати праці в сільськогосподарських підприємствах слід виділити доволі слабкий зв'язок між рівнем заробітної плати та економічною ефективністю суб'єкта господарювання (табл. 1). Не простежується явного зв'язку і між економічною ефективністю підприємств галузі та часткою витрат на оплату праці в загальному обсязі їх витрат на основне виробництво, видатками на оплату праці з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Зважаючи на відносно низький рівень оплати праці в галузі, ця обставина також негативно характеризує соціальну ефективність досліджуваних підприємств.

Таблиця 1.
Залежність рівня оплати праці в сільськогосподарських підприємствах України від економічної ефективності їх основної діяльності у 2013 р.*

Показник	Група регіонів за рівнем рентабельності основної діяльності у сільськогосподарських підприємствах, %				По Україні
	1. 5,0 і менше	2. 5,1 – 10,0	3. 10,1-15,0	4. 15,1 і більше	
Кількість регіонів у групі	6	7	6	7	26**
Середній рівень рентабельності с.-г. продукції, %	- 1,0	8,4	12,9	19,8	11,2
Одержано на одного працівника, тис. грн: виручки від продажу с.-г. продукції	274,3	243,4	240,8	288,8	252,0
прибутку від продажу с.-г. продукції	- 2,3	18,8	27,6	47,7	25,3
Середня оплата праці одного працівника, зайнятого в с.-г. виробництві, грн	19101	21528	21065	20381	20855
Частка витрат на оплату праці у витратах на с.-г. виробництво, %	7,0	8,0	7,9	7,1	7,6
Обсяг витрат на оплату праці в основному виробництві з розрахунку на 1 га с.-г. угідь, грн.	490	580	556	418	520

* Розраховано за джерелом [7]

** Включаючи м. Київ

У структурі фонду заробітної плати в сільськогосподарських підприємствах домінує основна її оплата. На неї у 2013 році припадало 84,9%. Натомість частка премії та винагород становила всього 5,6%, матеріальної допомоги – 4,7%, соціальних пільг індивідуального характеру – 1,6%. Сума витрат сільськогосподарських підприємств на утримання робочої сили, які не відносяться до фонду оплати праці, становила у 2013 році з розрахунку на одного працівника 493 грн, тоді як в середньому по Україні – 2807 грн, у промисловості – 4676 грн [8, с. 297]. Отже, за доволі низького рівня оплати праці зі слабкою системою матеріального стимулювання не доводиться розраховувати й на значні видатки, що відносяться до соціального пакета.

Постає питання про наявність у сільськогосподарських підприємствах резервів до підвищення рівня заробітної плати, на основі чого можна зробити висновок про перспективи зростання їх соціальної ефективності загалом. Підвищення на 30% оплати праці в сукупності підприємств України, які звітують за формою №50-сг, призвело б у 2013 році до збільшення їх витрат на основне виробництво на 3985 млн. грн (враховуючи й збільшення відрахувань на соціальні заходи), або на 3,1%. Тоді ж ці підприємства отримали від реалізації сільськогосподарської продукції 11804 млн. грн прибутку, тобто його обсяг у результаті зазначеного підвищення оплати праці зменшився б на третину.

Доходимо висновку про наявність у сільськогосподарських підприємств певних резервів до підвищення заробітної плати їх працівників. Звичайно, можливості окремих суб'єктів господарювання забезпечити це підвищенні україн неоднакові. Серед підприємств галузі налічується чимало збиткових (у 2013 році – 19,8%). У той же час не є рідкістю підприємства, які відображають у звітності кількомільйонні прибутки й водночас доволі низький рівень заробітної плати своїх працівників

На вирішення цієї проблеми направлено помітне зниження у 2015 році ставки єдиного соціального внеску. Однак для отримання такої пільги підприємства зобов'язані збільшити фонд оплати праці на 30%, а зарплата на ньому повинна перевищувати три мінімальні її значення. Частина сільськогосподарських підприємств мають економічну змогу виконати ці вимоги.

Як зазначалося, до критерію соціальної ефективності відносяться й умови праці для його працівників. На кінець 2013 року частка штатних працівників сільськогосподарських підприємств, мисливства та пов'язаних з ними послуг, котрі працювали в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним умовам, становила 8,7%. Частка обстежених підприємств галузі, на яких працівники зайняті в умовах, що не відповідають цим нормам, становила у 2013 році 31,5%. Зазначені показники протягом останніх років суттєво не змінювалися, однак є значно нижчими за середні по підприємствах України. Спостерігається позитивна тенденція до зниження виробничого травматизму в сільськогосподарських підприємствах, яку можна вважати індикатором підвищення їх соціальної ефективності. Однак умови праці переважної більшості працівників галузі хоча й відповідають прийнятним в Україні стандартам, не є достатньо комфортними.

Відносно низький рівень оплати праці в поєднанні з малокомфортними умовами трудового процесу є однією з причин високої плинності кадрів та помітного зменшення зайнятих у сільськогосподарському виробництві працівників. У результаті маємо не тільки економічні втрати сільськогосподарських підприємств, пов'язані низькою мотивацією їх працівників, а й загощення соціально-демографічних проблем у сільській місцевості, зумовлене міграцією працездатного населення.

При дослідженні соціальної ефективності аграрного підприємства вважаємо за доцільне враховувати його витрати на оренду сільськогосподарських угідь. Вони є одним із джерел доходів багатьох сільських домогосподарств, серед членів яких – і чимало працівників сільськогосподарських підприємств. Відповідні

видатки мають важливе значення і в контексті забезпечення соціального розвитку сільських територій, тобто формування соціальної ефективності на муніципальному рівні. Їх динаміка в підприємствах України наведена в табл. 2.

Середня плата за оренду підприємствами 1 га сільськогосподарських угідь упродовж 2009-2013 рр. зросла у 2,6 раза. Агровиробники віддають за використання земельних ресурсів близько десятої частини виручки від реалізації сільськогосподарської продукції. Така ситуація пов'язана з низкою причин: нормативними вимогами підвищувати рівень орендної плати; зростанням собівартості продукції, яка використовується в якості натуральної форми розрахунку за оренду угідь; загостренням конкуренції між агровиробниками за право оренди землі.

Таблиця 2.
Плата за оренду землі сільськогосподарськими підприємствами України*

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. до 2009 р., +/-
Плата за оренду 1 га с.-г. угідь, грн	243	301	365	557	636	393
Орендна плата до виручки від продажу с.-г. продукції, %	7,1	7,2	6,8	7,6	9,6	2,5
Частка у витратах на основне виробництво, %: плати за оренду землі	6,8	7,0	6,4	7,9	8,9	2,1
оплати праці	9,7	9,0	9,1	9,4	7,6	- 2,1

* Розраховано за даними статистичних бюлетенів "Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства" за відповідні роки.

В останні роки плата сільськогосподарських підприємств за оренду землі перевищила їх видатки на оплату праці, причому частка останніх у структурі загальних витрат відзначається тенденцією до зменшення. Доводиться констатувати, що власники сільськогосподарських підприємств приділяють більшу увагу формуванню земельної складової власного ресурсного потенціалу, аніж його трудової складової. Хоча і витрати на оплату праці, і плата за оренду земельних паїв мають соціальний характер, у підсумку така їх позиція негативно позначається на соціальній ефективності підприємств галузі. Відповідні витрати залежать від ринкової вартості робочої сили та права землекористування. В умовах очікуваного в найближчий період високого рівня безробіття бізнес навряд чи буде орієнтуватися на значне підвищення заробітної плати. Разом з тим держава як зацікавлена сторона має певні можливості стимулювати працевлаштування до таких кроків.

Соціальна ефективність сільськогосподарських підприємств підвищуватиметься, якщо необхідність збільшувати вкладання коштів у формування персоналу, поліпшення його якісних характеристик стане усвідомленою необхідністю. Позитивні зміни в цьому плані будуть можливі завдяки підвищенню інвестиційної привабливості аграрного бізнесу, унаслідок чого зросте попит на кваліфіковану робочу силу в галузі, та зниження рівня безробіття, яке відобразить відносне скорочення пропозиції цієї робочої сили.

Висновки

Рівень соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств значно поступається середньому по національній економіці. Тенденція до його підвищення не створює достатніх умов для вирішення соціально-демографічних проблем сільських територій. Зв'язок між економічною ефективністю сільськогосподарських підприємств та доходами їх працівників доволі слабкий.

Значна частина сільськогосподарських підприємств мають економічні можливості помітно збільшити видатки соціального характеру. Однак в існуючих макроекономічних умовах їх менеджмент не відчуває достатніх стимулів до підвищення матеріальної винагороди своїм працівникам. Розподіл коштів зорієнтований на формування інших елементів ресурсного потенціалу, зокрема забезпечення землекористування. Рівень та динаміка оплати оренди земельних паїв є одним з індикаторів соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств, оскільки має пряме відношення до формування соціальної ефективності на муніципальному рівні.

Підвищення соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств залежатиме від інвестиційної привабливості аграрного бізнесу, яка в даний час зростає, та зусиль державних органів у пропагування принципів гідності оплати праці, солідарності доходів працівників і працевлаштування.

Література.

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Березівський П. С. Економічна ефективність виробництва продукції в аграрних формуваннях / П. С. Березівський, Г. В. Брик. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 236 с.
3. Дієсперов В. С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: монографія / В. С. Дієсперов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 340 с.
4. Економіка підприємства: навч. посібник / За ред. д-ра екон. наук, проф. С. П. Кирильчук. – Сімферополь: Фенікс, 2013. – 444 с.
5. Економіка підприємства: підруч. / Д. К. Семенда, О. Л. Бурляй, М. А. Коротєєв, О. В. Семенда. – Умань: Видавель "Сочинський", 2014. – 476 с.
6. Онисько С. М. Оплата праці у сільськогосподарських підприємствах при вдосконаленні системи соціального захисту населення: монографія / С. М. Онисько, О. А. Біттер, В. Р. Крупа. – Львів: Ліга-Прес, 2011. – 232 с.
7. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік: стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. [б. в.], 2014. – 84 с. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Праця України у 2013 році: статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К.: Консультант, 2014. – 316 с. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
9. Птащенко Л. О. Вплив державної соціальної політики на соціальну ефективність підприємства / Л. О. Птащенко, Т. М. Любимовська // Економіка і регіон. – 2011. – №2. – С. 127-131.
10. Тринько Р. І. Стан та перспективи розвитку картоплярства у Львівській області: монографія / Р. І. Тринько, О. А. Біттер, О. М. Крупа. – Львів: Ліга-Прес, 2010. – 200 с.

References.

1. Andrijchuk, V.H. (2005), *Efektivnist' diial'nosti ahrarykh pidpryemstv: teoriia, metodyka, analiz* [Efficiency of agrarian enterprises activity: theory, method, analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Bereziv's'kyj, P.S. and Bryk, H.V. (2013), *Ekonomichna efektyvnist' vyrobnytstva produktiv u ahrarykh formuvanniakh* [Economic efficiency of goods production in the agrarian forming], Liga-Pres, L'viv, Ukraine.
3. Diiesperov, V.S. (2008), *Efektivnist' vyrobnytstva u sil's'kohospodars'komu pidpryemstvi* [Efficiency of production in an agricultural enterprise], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
4. Kyryl'chuk, S.P. (2013), *Ekonomika pidpryemstva* [Economics of enterprise], Feniks, Simferopol', Ukraine.
5. Semenda, D.K. Burlaj, O.L. Korotiev, M.A. and Semenda, O.V. (2014), *Ekonomika pidpryemstva* [Economics of enterprise], Publisher Sochins'kyj, Uman', Ukraine.
6. Onys'ko, S.M. Bitter, O.A. and Krupa, V.R. (2011), *Oplata pratsi u sil's'kohospodars'kykh pidpryemstvakh pry vdoskonalenni systemy sotsial'noho zakhystu naseleinni* [Payment of labour in agricultural enterprises at perfection of the system of social protection of population], Liga-Pres, L'viv, Ukraine.
7. The official site of State Statistic Service of Ukraine (2014), "Basic economic indicators of agriculture goods production in agricultural enterprises, 2013", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 25 June 2014).
8. The official site of State Statistic Service of Ukraine (2014), "Labour of Ukraine, 2013", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 31 July 2014).
9. Ptaschenko, L.O. and Liubymov's'ka, T.M. (2011), "Influence of public social policy on social efficiency of enterprise", *Ekonomika i rehion*, vol. 2, pp. 127-131.
10. Tryn'ko, R. I. Bitter, O.A. and Krupa O.M. (2010), *Stan ta perspektyvy rozvytku kartopliarstva u Lviv's'kij oblasti*, [Consisting and prospects of development of potato cultivation industry in L'viv oblast], Liga-Pres, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"